

НОМІНАЦІЇ ПРОЦЕСІВ ПРИГАДУВАННЯ ЗАСОБАМИ ГОВІРКОВОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (44)

УДК 811.161.2'282

DOI:10.24144/2663-6840/2020.2(44).168–174

Коваленко Н. Номінації процесів пригадування засобами говіркової фразеології; кількість бібліографічних джерел – 26; мова українська.

Анотація. Актуальність обраної теми дослідження, зокрема необхідність аналізу семантичних рядів на позначення процесів пригадування, передусім пов'язана з потребою вивчення можливостей номінації пам'яті людини та пов'язаних із цим емоцій, актуалізованих у складі фразеологічних одиниць сучасного українського говіркового мовлення.

У статті за допомогою семантичного та психолінгвістичного аналізів схарактеризовано можливості фразеологізмів у реалізації розуміння носіїв говірок процесів пам'яті людини, їх реальності та образності; зокрема визначено основи образності та метафоричності значень фразеологізмів на позначення процесів пригадування 'пригадати', 'незмога пригадати', 'раптово пригадати', а також 'пам'ятати', їх територіальне поширення. Матеріалом слугували фразеологічні словники українських говірок та опубліковані тексти зв'язного діалектного мовлення з різних територій України, а також записи автора з території подільських і суміжних говірок.

В аналізованих висловах смисловий центр – у сприйманні процесу довготривалого пригадування як монотонних, повторюваних і тривалих дій фізичної роботи: *перебирати, довбати, гребати*. Спостережено лексикографічне і психолінгвістичне відображення розуміння людини того, що для пригадування потрібно докласти чималих зусиль, напружити мозкову діяльність та ін. Вербальна комунікація підтверджує уявлення мовців про місце зберігання здобутої інформації (давно чи недавно) у голові, тому і наративи, і лексикографічні праці фіксують фразеологізми з образним конкретизатором *голова*. Частовживаними компонентами семантичних рядів аналізованих фразеологізмів є іменники *розум, мисль, тямка*, дієслова *крутиться, вертиться, колотиться* (на позначення незмоги пригадати), *стукнуло, прийшло, дійшло* (на позначення раптового пригадування).

Ключові слова: діалект, говір, фразема, процеси пам'яті, пригадати, пам'ятати.

Постановка проблеми. В українській діалектології кінця ХХ – початку ХХІ ст. спостерігаємо посилену увагу до записування та аналізу фразем народного мовлення як цінного й інформативного джерела для мовознавства, а також етнолінгвістики, фольклористики, психолінгвістики, культурології та ін. Усе ж фіксація та опис семантики, структури, діалектологічності фразеологізмів з усіх ареалів української мови залишається важливим і невідкладним завданням лінгвістів з огляду на існування великої кількості мовних та позамовних факторів, здатних впливати на фразеосистему етносу.

Саме у фразеології відображається буття людини через призму національного складу мислення, а тому, аналізуючи фразеологізми з погляду їх внутрішніх форм, можна визначити особливості відображення в ідіоматиці етнокультурних пріоритетів, звичаїв, прихованих психологічних, моральних установок культурної спільноти. На культурологічному значенні фразем наголошує Р. Васько: «Розумові операції завжди об'єктивуються в мові, яка має свої ресурси для їхньої експлікації, пропускаючи все це крізь призму своєї культури» [Васько 2016, с. 28].

Записи наративів живого діалектного мовлення, їх аналіз і зіставлення дозволяють простежити та інтерпретувати локальні контексти вживання народних фразеологізмів. Саме тексти спонтанного мовлення дають дослідникові достовірний та інформативний матеріал, що може підтвердити творення семантики і динаміку конотації як загальномовних, так і територіальних фразеологізмів.

Аналіз досліджень. Розуміння плинності та циклічності життя, тлумачення процесів пам'яті людини і його реалізація засобами мови завжди цікавили вчених різних наукових напрямів. Зауважимо, що найменш дослідженим залишається вербальне вираження на лексичному та фразеологічному рівнях системи номінацій семантичного поля «Пам'ять» на матеріалі не тільки лексикографічних праць, а й на основі великих наративів живого територіального мовлення – достовірних, інформаційно достатніх, різножанрових. Особливо важливим у таких дослідженнях є використання психолінгвістичного інструментарію.

У діалектній фразеології характеристики розумових здібностей, мовленнєвих та мисленнєвих процесів описані на рівні систем говірок як у діахронії, так і в синхронії (Н. Романюк, В. Ужченко, Д. Ужченко, Г. Добролюбова, А. Івченко, М. Олійник, Г. Ступінська та ін).

Сучасна українська фразеографія говірок представлена окремими словниками та опублікованими фрагментами словників діалектної фразеології таких говірок: східноподільських (М. Доленко), західноподільських і південноволинських (Н. Коваленко), волинських (Н. Кірілкова), лемківських (Н. Вархол, А. Івченко, Я. Битківська, Г. Ступінська), центральнотрипільських (О. Юрченко, Л. Ройзензон, С.І. Ройзензон, А. Івченко), східнослобожанських і степових говірок Донбасу (В. Ужченко та Д. Ужченко), нижньонадніпрянських (В. Чабаненко), західнополіських (Г. Арку-

шин, З. Мацюк, П. Грищенко), середньополіських (Г. Добролюжа). Словники мають різні завдання та принципи укладання, все ж цінний і достовірний матеріал засвідчує багатство української фразеології, яка на тлі інших мовних одиниць здатна передавати саме національні специфічні уявлення про навколишній світ, а найбільше – про життя людини, зокрема її розумові здібності.

Н. Руснак у монографії «Лінгвокогнітивні та прагматичні виміри діалектних текстів буковинських говірок» аналізує виявлені парентези – додаткові зауваження мовців, вербалізовані дієсловами зі значенням ментальної дії «поновлювати щось у пам'яті». Дослідниця визначила, що інтенсивність інтелектуальної діяльності носіїв говірки у момент комунікації виявляється у дієсловах, наприклад, у буковинських говірках: *памій'тайу*, *паміє'тайу*, *припомінайу*, *згадуїу*, *дужі помн'у* [Руснак 2009, с. 115–116].

Актуальність обраної теми статті, зокрема необхідність аналізу семантичних рядів на позначення процесів пригадування, передусім пов'язана з потребою вивчення можливостей номінації пам'яті людини та пов'язаних із цим емоцій, актуалізованих у складі фразеологічних одиниць сучасного українського говіркового мовлення.

Мета статті, завдання. Мета статті – за допомогою семантичного та психолінгвістичного аналізу виявити й схарактеризувати можливості фразеологізмів у реалізації розуміння носіїв говірок процесів пам'яті людини, їх реальності та образності. Завдання – визначити основи образності та метафоричності значень фразеологізмів на позначення процесів пригадування 'пригадати', 'незмога пригадати', 'раптово пригадати', а також 'пам'ятати', їх територіальне поширення. Матеріалом дослідження слугували фразеологічні словники українських говірок та опубліковані тексти зв'язного діалектного мовлення з різних територій України, а також записи автора з території подільських і суміжних говірок.

Методи та методика дослідження. Методика дослідження мовних даних, здійснених на матеріалі діалектної фразеології, є системою дослідницьких етапів, спрямованих на виявлення смислових можливостей фразем, особливостей поєднання компонентів у творенні образності, рис діалектологічності та ін.

Метод суцільної вибірки лінгвістичних фактів уможливив урахування не тільки лексикографічних даних, а й матеріал, який знаходимо в ілюстраціях до словникових статей. На особливу увагу заслуговують великі тексти-розповіді від носіїв говірок – цінний і достовірний матеріал для вияву народних образних вторинних номінацій, їх трансформацій, семантичних різновидів, діалектних рис.

Вклад основного матеріалу. У психології розрізняють такі головні процеси пам'яті: запам'ятовування, збереження, відтворення та забування. Збереження – процес пам'яті, який забезпечує тривале утримання інформації в головному мозку людини [Степанов 2006, с. 139], а відтворен-

ня – процес пам'яті, внаслідок якого актуалізується раніше закріплений зміст (образів, думок, уявлень, почуттів) переведенням його з довгочасної пам'яті в оперативну [Степанов 2006, с. 61].

Фразеологічні словники українських говірок фіксують одиниці, які номінують різні за тривалістю та ступенем процесу пригадування: 'згадувати (пригадувати)', 'згадати (пригадати)', 'довго згадувати', 'раптово згадати'.

Загальновідомо, що за допомогою мислення уможливилось розуміння внутрішніх зв'язків і відношень між предметами та явищами, людиною і предметами та ін. В уявленні українців механізм пригадування – складний процес, що відбувається в голові, а тому сталі мовні вислови образно номінують та характеризують дії, пов'язані із пригадуванням, запам'ятовуванням та ін.

Загальну номінацію дії 'згадувати (пригадувати)' як довготривалого процесу передають сталі вислови: в середньонадніпрянських говірках – *довбать з-під нігтя пригадувати* (напр., пісню чи казку) [Чабаненко 2001, с. 3]; середньополіських – *перебирати в пам'яті* 'згадувати' [ФСГЖ 2010, с. 130]; *гребання в минулому* – 'згадування, намагання пригадати; спогади про минулі події' (гребання – порпання); *гребати* 1. Розгрібати, розривати (перев. землю). 2. Згадувати минуле; намагатися пригадати [ЛЛПЖ 2009, с. 206].

Отже, в аналізованих висловах смисловий центр – у сприйманні процесу довготривалого пригадування як монотонних, повторюваних і тривалих дій фізичної роботи: *перебирати, довбати, гребати*. У цих прикладах спостерігаємо лексикографічне і психолінгвістичне відображення розуміння людини того, що для пригадування потрібно докласти чималих зусиль, напружити мозкову діяльність та ін.

У дискурсивному мовленні носіїв говірок незмога щось пригадати реалізується у висловах із компонентами-соматизмами *голова, язык*, наприклад: у подільських говірках – *в голові перемкнуло* кому 1. 'важко пригадати'. 2. 'пригадати' [Коваленко 2019, с. 9], *крутиться в голові, ламати голову* [Коваленко 2019, с. 83], *вертиться на язиці* в кого [Коваленко 2019, с. 397], *крутиться на язиці/язику, колотиться на язиці* що, хто [Коваленко 2019, с. 398]; буковинських – *крутиться (крутиси, крутися) на язиці (їезиці)*. 1. Про сильне бажання сказати щось, спитати про кого-, що-небудь. 2. Про намагання пригадати щось добре відоме, але забуте в момент мовлення [ФПЧ 2017, с. 120]. У сучасних говірках центральної Слобожанщини розуміння і вербалізація процесу пригадування реалізовано через фразему у голові роїться 1. Стан запаморочення, непритомності. *У голові шос'ройці': а щ – с'ічас, думайу, упаду*; 2. Згадується, пригадується, проясняється [Сагаровський 2015, с. 52]. Таким чином, образність виразу побудована на перенесенні уявлення рухів, метушні бджіл на вербальне вираження процесу пригадування.

У тексті з подільської говірки натрапляємо на вислів *на язиці ся мачає, що передає значення 'зараз*

важко пригадати', але є ймовірність, що мовець пізніше в комунікації пригадає: *В'ін парт'ізан буў г'лаўніи / ко'мандуваў / 'зара скажу то'б'і 'точно / 'точнои фа'м'іл'іи не' скажу бо за'була / хот' на й'азиц'і мин'і с'а ма'чайе / не' годна ўс'помнити / таї та'ке було / воїна / воїна / воїна воїноў була / таї так 'само 'голод буў / падали т'і 'л'уди йак 'мухи* [Коваленко 2020, I, с. 300]. Схожу мовну формулу знаходимо і в гуцульських говірках, але тут *коло рота <мині> сі плетé* 'не можу згадати' [ГСЛ 2013, с. 532].

У волинській говірці незмога щось чи когось пригадати реалізується фразею *не довести толку*: *йїдут' до в'ін'чан'а // ну 'зараз загс / і по'їхали // а ўже на'зад / то йа ма'бут' ўже не' дове'ду толку* [Коваленко 2015, с. 124].

У лемківських, середньонадніпряньських і східнословобожанських говірках значення 'важко пригадати' зафіксовано у фраземах з опорними компонентами *мисль, ум*, наприклад: *не йде на мисль (до голови)* [Ступінська 2000, с. 154; Ступінська 2013, с. 109]; *не йде на ум* [Чабаненко 2001, с. 88]; *не йде на ум* [Ужченко 2013, с. 498]. Образністю вирізняється компаративна фразема з лемківських говірок *забыти ся як слотів псиско на гати* 'не можна згадати що-небудь' [Ступінська 2013, с. 89].

Отже, за потреби щось пригадати людина докладає зусиль, щоб подолати певні внутрішні труднощі, тому напруження волі та мислення передано дієсловами *крутиться, вертиться, колотиться*, наприклад: у говірках центральної Слобожанщини – *крутиться на умі* 1. Нечітко, невиразно пригадуватися, уявлятися. *От крутиц':а на ум'і, шо дес' бачила, а не усомн'у*; 2. Постійно згадуватися, надокучати, турбувати, непокоїти. *Крутиц':а на ум'і, шо треба ўже йїхат', а ни хоч'иц':а* [Сагаровський 2015, с. 192].

Такі ж компоненти-дієслова у складі сталих висловів спостерігаємо і в живому діалектному мовленні: волинська говірка – *дуже 'було т'ашко / о // де'кретн'і не' були та'к'і де'кретн'і йак 'зарас / 'було т'риц'ат' ш'іст' дн'іў де'крету до 'род'іў і 'п'іс'л'а 'род'іў / а 'пот'ім то 'бабушка / то 'н'ан'ка / то ўс'о т'раба 'було / ну йак то ска'зати // 'пот'ім наро'диўс'а 'другі'ї 'син / о // 'пот'ім пост'ройіли 'хату // ну йа не' знайу / ў' мене' ў 'голов'і 'пунтайе'ц'а* [ВГХ 2019, с. 286]. Переосмислення внутрішньої форми фраземи, але збереження образної основи компонента *крутиться*, актуалізує раніше закріплений зміст образу: *крутиці, як корова на мотузку* 'не змогли пригадати' [Коваленко 2019, с. 73].

У сучасних діалектних текстах виявляємо фраземи в різних контекстуальних ситуаціях із відтінками смислового та емотивного плану вираження. Мовна вправність інформанта може виявлятися у вживанні спочатку частини фраземи, цілої фраземи, а потім її пояснення, демонструючи таким чином інструмент та перебіг думки, наприклад: *от вертица ж / де вун по'хорон'ан / вертица ж у голо'в'і / не 'можу ўздумат' / чи у Лит'в'і чи / ў' Нал'чик / а / 'го-род' Нал'чик / ў' 'горо'д' і ў' тум по'хорон'ани* [УГЧЗ 1996, с. 216–217].

Відображення етнокультурних пріоритетів у розумінні мисленнєвих здібностей людини може ґрунтуватися на семантиці компонента *приходить*, наприклад: *так'йе шче зил':а / ну / йа знайу? / йак'раз на 'памит' не 'приде в тої час* [Аркушин 2007, с. 272]; у лемківських говірках фразема *не йде до голови* вживається зі значенням 'хто-небудь не засвоює, не сприймає, не запам'ятовує що-небудь' [Ступінська 2013, с. 109].

Активізація попередньої інформації, завершений процес пригадування у мовленні може реалізуватися як лексемами (*пригадати, згадати, надумати*), так і фраземами, які вирізняються емоційно-експресивним забарвленням, наприклад, у подільських говірках – *спрїтїся з бувал'ициною 'пригадати'* [Коваленко 2019, с. 46].

Підтвердженням думки М. Алефіренка, що «з одного боку, лексична і граматична семантика компонентів ніби розчиняється у значенні фразеологічного цілого, а з другого – вона бере участь у вираженні значення цього цілого» [Алефіренко 2000, с. 709], є широке побутування в діалектному мовленні образного конкретизатора *прийшло* у складі фразем семантичного ряду 'пригадати' (як і ряду 'важко пригадати'): у подільських говірках – *до голови дійшло (дойшло)* кому 1. 'порозумнішати'. 2. 'пригадати' 3. 'зрозуміти' [Коваленко 2019, с. 81]; *прийшло на думку* 'пригадати' [Коваленко 2019, с. 113], *прийшла згадка до голови* 'пригадати' [Коваленко 2019, с. 134]; буковинських – *прийти / приходити (спастити (впасти)) на думку (гадку) (до голови)* кому 'подумати, згадати щось, догадатися' [ФПЧ 2017, с. 179].

Інтенсивність пригадування в лемківських говірках закодована в компоненті-дієслові *перелетіло: перелетіло през голову* 'хто-небудь щось пригадав' [Ступінська 2013, с. 63], у говірках центральної Слобожанщини – *ударять у голову*. 1. Відчувати напад головного болю. 2. Спадати на думку, пригадуватися. *Удар'а у голову, шо треба було б не пускати* [Сагаровський 2015, с. 53].

Отже, мовці намагаються віднайти аналогію між абстрактною інтелектуальною сферою і фізичною, що візуалізує образи.

Мислетворчу діяльність людини, пов'язану з процесом пригадування, образно переосмислено у фраземі *надумати давне* 'пригадати' [Коваленко 2019, с. 100].

Так само смисловим опертям відтінку означення дії 'раптово' є дієслова на позначення одномоментної, сторонньої, незалежної від людини дії – *вдарило, стукнуло, мелькнуло* та ін.: у середньонадніпряньських говірках – *в (у) голові мелькнуло 'раптово пригадалося'* [Чабаненко 2001, с. 16]; подільських – *вдарило в пам'ять* кому [Коваленко 2019, с. 252], *стукнуло в голову* кому 1) 'пригадати'; 2) 'здогадатися', *стукнуло по голові* кому [Коваленко 2019, с. 88]; у лемківських говірках фразеологізми *просвітив ся розум кому, прийшло на мисль* теж репрезентують значення 'раптово згадати' [Ступінська 2000, с. 154], *приходити на мисел'* [Турчин 2011, с. 177].

Висновки. Отже, свідомість людини фіксується, відображається та актуалізується у мовленні. Загальнолюдська здатність здійснювати процеси розумової діяльності – запам'ятовування, пригадування та ін. – має свою специфіку вербального вираження у різних говорах української мови як на рівні лексики, так і на рівні фразеології. Високий ступінь експресивності твориться завдяки конотативній модальності, що породжена внутрішньою формою фраземи.

Мовна свідомість людини акцентує увагу на зв'язку процесів пам'яті з соматизмами *голова*,

язик, рот, а тому частовживаними компонентами семантичних рядів аналізованих фразеологізмів є іменники *розум, мисль, тямка*, дієслова *крутиться, вертиться, колотиться* (на позначення незмоги пригадати), *стукнуло, прийшло, дійшло* (на позначення раптового пригадування).

Визначено особливості вживання та просторове поширення фразем на позначення понять 'пригадати' та 'пам'ятати', підтверджено здатність сталих висловів однакової структури виявляти фонетичні, акцентуаційні, морфологічні та синтаксичні територіальні особливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефіренко М.Ф. Фразеологізм. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ, 2000. С. 708–710.
2. Аркушин Г.Л. Голоси з Волинського Полісся (Тексти). Луцьк, 2010. 542 с.
3. Аркушин Г.Л. Голоси з Підляшшя. Тексти. Луцьк, 2007. 533 с.
4. Васько Р.В. Семантична модуляція соматизмів *سأر / head / голова* у фразеотрансформах арабської, англійської, української та російської мов. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія філологія. Т. 19. № 1. 2016. С. 26–36.
5. ВГХ – Волинські говірки Хмельниччини. Збірник діалектних текстів / упоряд.: Коваленко Н.Д., Коваленко Б.О. Кам'янець-Подільський, 2019. 344 с.
6. Говори української мови (Збірник текстів) / укл.: С.Ф. Довгопол, А.М. Залеський, Н.П. Прилипка; відп. ред. Т.В. Назарова. Київ, 1977. 590 с.
7. ГСЛ – Гуцульські світи. Лексикон / Н. Хобзей, Т. Ястремська, О. Сімович, Г. Дидик-Меуш. Львів, 2013. 668 с.
8. ГЧЗ – Говірки Чорнобильської зони. Тексти / упор. Гриценко П.Ю. та ін. Київ: Довіра. 1996. 358 с.
9. Добролюба Г.М. Фразеологічний словник говірок Житомирщини. Житомир: Видавництво «Волинь», 2010. 404 с.
10. Коваленко Н.Д. Етнолінгвістика. Традиційні народні обряди. Кам'янець-Подільський, 2015. 240 с.
11. Коваленко Н.Д. Фразеологічний словник подільських і суміжних говірок. Кам'янець-Подільський, 2019. 412 с.
12. ЛЛПЖ – Лексикон львівський: поважно і на жарт / Н. Хобзей, О. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш. Львів, 2009. 672 с.
13. Матіїв М.Д. Словник говірок центральної Бойківщини. Київ–Сімферополь, 2013. 602 с.
14. Мацюк З.С. Из народу не викинеш: Діалектний словник фразеологізмів. Луцьк, 2006. 136 с.
15. Павлюк М., Робчук І. Українські говори Румунії. Едмонтон; Львів; Нью-Йорк; Торонто, 2003. 800 с.
16. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О.М. Степанов. Київ: Академвидав, 2006. 424 с.
17. Руснак Н. Лінгвокогнітивні та прагматичні виміри діалектних текстів буковинських говірок: монографія. Чернівці, 2009. 448 с.
18. Сагаровський А.А. Матеріали до фразеологічного словника центральної Слобожанщини (Харківщини). Харків, 2015. 228 с.
19. Словарь української мови / укл. Борис Грінченко. Київ, 1907–1909.
20. Словник української мови: В 11 т. Київ, 1970–1980. Т. I–XI.
21. Ступінська Г.Ф. Фразеологія лемківського говору української мови: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Тернопіль, 2000. 198 с.
22. Ступінська Г.Ф., Битківська Я.В. Фразеологічний словник лемківських говірок. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2013. 464 с.
23. Турчин Є. Словник села Тилич на Лемківщині. Львів: Українська академія друкарства, 2001. 384 с.
24. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу: 6-е вид. Луганськ, 2013. 552 с.
25. ФПЧ – Фразеологізми та паремії Чернівецьщини: матеріали до словника / Г. Кузь, Н. Руснак, М. Скаб, Л. Томусяк. Чернівці, 2017. 352 с.
26. Чабаненко В.А. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини. Запоріжжя, 2001. 201 с.

REFERENCES

1. Alefirenko M.F. (2000) Frazeolohizm [Phraseologism]. *Ukrainska mova. Entsyklopediia*. Kyiv. S. 708–710 [in Ukrainian].
2. Arkushyn H.L. (2010) Holosy z Volynskoho Polissia [Voices from Volyn Polissya] (Teksty). Lutsk. 542 s. [in Ukrainian].
3. Arkushyn H.L. (2007) Holosy z Pidliashshia [Voices from Pidlashshya]. Teksty. Lutsk. 533 s. [in Ukrainian].
4. Vasko R.V. (2016) Semantychna moduliatsiia somatyzmiv *سأر / head / holova* u frazeotransformakh

arabskoi, anhliiskoi, ukrainskoi ta rosiiskoi mov [Semantic modulation of somatisms سَأر / head / head in phrase transformations of Arabic, English, Ukrainian and Russian languages]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Serii filolohiia*. T. 19. № 1. S. 26–36 [in Ukrainian].

5. VHKh – Volynski hovirky Khmelnyshchyny (2019) [Volyn dialects of Khmelnytsky region]. *Zbirnyk dialektnykh tekstiv / uporiad.*: Kovalenko N.D., Kovalenko B.O. Kamianets-Podilskyi. 344 s. [in Ukrainian].

6. Hovory ukrainskoi movy (1977) [Patoises of the Ukrainian language] (Zbirnyk tekstiv)/ukl.: S.F. Dovhopol, A.M. Zaleskyi, N.P. Prylypko; vidp. red. T.V. Nazarova. Kyiv. 590 s. [in Ukrainian].

7. HSL – Hutsulski svity. Leksykon (2013) [Hutsul worlds. Lexicon] / N. Khobzei, T. Yastremska, O. Simovych, H. Dydyk-Meush. Lviv. 668 s. [in Ukrainian].

8. HChZ – Hovirky Chornobylskoi zony (1996) [Dialects of the Chernobyl zone]. *Teksty / upor.* Hrytsenko P.Iu. ta in. Kyiv: Dovira. 358 s. [in Ukrainian].

9. Dobrolozha H.M. (2010) *Frazeolohichni slovnyk hovirok Zhytomyrshchyny* [Phraseological dictionary of dialects of Zhytomyr region]. Zhytomyr: Vydavnytstvo «Volyn». 404 s. [in Ukrainian].

10. Kovalenko N.D. (2015) *Etnolinhvistyka. Tradytiini narodni obriady* [Ethnolinguistics. Traditional folk rites]. Kamianets-Podilskyi. 240 s. [in Ukrainian].

11. Kovalenko N.D. (2019) *Frazeolohichni slovnyk podilskykh i sumizhnykh hovirok* [Phraseological dictionary of Podillia and related dialects]. Kamianets-Podilskyi. 412 s. [in Ukrainian].

12. LLPZh – Leksykon Ivivskiy: povazhno i na zhart (2009) [Lviv lexicon: seriously and jokingly] / N. Khobzei, O. Simovych, T. Yastremska, H. Dydyk-Meush. Lviv. 672 s. [in Ukrainian].

13. Matiiv M.D. (2013) *Slovnyk hovirok tsentralnoi Boikivshchyny* [Dictionary of dialects of the central Boykivshchyna]. Kyiv–Simferopol. 602 s. [in Ukrainian].

14. Matsiuk Z.S. (2006) *Iz narodu ne vykynesh: Dialektnyi slovnyk frazeolohizmiv* [You can't throw it out of the people: Dialect dictionary of phraseological units]. Lutsk. 136 s. [in Ukrainian].

15. Pavliuk M., Robchuk I. (2003) *Ukrainski hovory Rumunii* [Ukrainian patoises of Romania]. Edmonton; Lviv; Niu-York; Toronto. 800 s. [in Ukrainian].

16. *Psykhologichna entsyklopediia* (2006) [Psychological encyclopedia] / avt.-uporiad. O.M. Stepanov. Kyiv: Akademydav. 424 s. [in Ukrainian].

17. Rusnak N. *Linhvokohnityvni ta prahmatychni vymiry dialektnykh tekstiv bukovynskykh hovirok* (2009) [Linguocognitive and pragmatic dimensions of dialect texts of Bukovinian dialects]: monohrafiia. Chernivtsi. 448 s. [in Ukrainian].

18. Saharovskiy A.A. (2015) *Materialy do frazeolohichnoho slovnyka tsentralnoi Slobozhanshchyny* (Kharkivshchyny) [Materials for the phraseological dictionary of the central Slobozhanshchyna (Kharkiv region)]. Kharkiv. 228 s. [in Ukrainian].

19. *Slovar ukrainskoi movy (1907–1909)* [Dictionary of the Ukrainian language] / ukl. Borys Hrinchenko. Kyiv [in Ukrainian].

20. *Slovnyk ukrainskoi movy (1970–1980)* [Dictionary of the Ukrainian language]: V 11 t. Kyiv. T. I–XI [in Ukrainian].

21. Stupinska H.F. (2000) *Frazeolohiia lemkiivskoho hovoruk ukrainskoi movy* [Phraseology of the Lemko patoises of the Ukrainian language]: dys. ... kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 – ukrainska mova. Ternopil. 198 s. [in Ukrainian].

22. Stupinska H.F., Bytkivska Ya.V. (2013) *Frazeolohichni slovnyk lemkiivskykh hovirok* [Phraseological dictionary of Lemko dialects]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan. 464 s. [in Ukrainian].

23. Turchyn Ye. *Slovnyk sela Tylych na Lemkiivshchyni* (2001) [Dictionary of the village of Tylych in the Lemkiiv region]. Lviv: Ukrainska akademiia drukarstva. 384 s. [in Ukrainian].

24. Uzhchenko V.D., Uzhchenko D.V. (2013) *Frazeolohichni slovnyk skhidnoslobozhanskykh i stepovykh hovirok Donbasu* [Phraseological dictionary of East Slobozhan and steppe dialects of Donbass]: 6-e vyd. Luhansk. 552 c. [in Ukrainian].

25. FPCh – Frazeolohizmy ta paremi Chernivechchyny: materialy do slovnyka (2017) [Phraseologisms and paremiias of Chernivtsi region: materials for the dictionary] / H. Kuz, N. Rusnak, M. Skab, L. Tomusiak. Chernivtsi. 352 s. [in Ukrainian].

26. Chabanenko V.A. (2001) *Frazeolohichni slovnyk hovirok Nyzhnoi Naddnippianshchyny* [Phraseological dictionary of dialects of the Lower Dnieper region]. Zaporizhzhia. 201 s. [in Ukrainian].

NOMINATIONS OF RECOLLECTION PROCESSES BY MEANS OF DIALECT PHRASEOLOGY

Abstract. In Ukrainian dialectology of the late 20th – early 21st centuries an increased attention to recording and analyzing of phrases of folk speech as a valuable and informative source for linguistics and other related fields is observed. Nevertheless, recording and describing the semantics, structure, dialectology of phraseological units from all areas of the Ukrainian language remains an important and urgent task of linguists given the existence of a large number of linguistic and extralinguistic factors that can affect the phraseology of the ethnos. It is in phraseology that human existence is reflected through the prism of the national structure of thinking, and therefore analyzing phraseology in terms of their internal forms, we can define features of reflection in the idiomatics of ethnocultural priorities, customs, hidden psychological and moral attitudes of the cultural community.

The purpose of the article is to identify and characterize the possibilities of phraseological units in realization of understanding of dialect speakers of the processes of human memory, their reality and metaphoricity; task – is to determine the basics of imagery and metaphoricity of meanings of phraseological units to denote the processes of recollection.

The common to all mankind ability to carry out the processes of mental activity – memorization, recollection, etc. - has its own specifics of verbal expression in different dialects of the Ukrainian language both at the level of vocabulary and at the level of phraseology. It is determined that when in the need to recall something, a person makes an effort to overcome certain internal difficulties, so the tension of will and thinking are conveyed by the verbs *rotates*, *swings*, *beats*. It is noteworthy that the human language consciousness focuses on the connection of memory processes with somatism *head*, and therefore a mandatory component of the analyzed phraseological units of this semantic series are the lexemes *head*, *mind*, *thought*. Speakers try to find an analogy between the abstract intellectual and physical spheres, which visualize images.

In modern dialect texts we find phraseological units in different contextual situations with shades of semantic and emotional plan of expression.

Keywords: phraseological unit, dialectal speech, dialect, processes of memory, to recall, to remember.

© Коваленко Н., 2020 р.

Наталія Коваленко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна; <https://orcid.org/0000-0002-7810-1982>

Natalia Kovalenko – Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language Department, Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University, Kamianets-Podilskyi, Ukraine; <https://orcid.org/0000-0002-7810-1982>